

„Az elektronikus dokumentumok a könyvtárakban”

*A Magyar Periodika Kör őszi konferenciája
az Országos Széchényi Könyvtárban*

A novemberi 20-i találkozón az előadók a technikai fejlődés által felvetett időszerű kérdésekre kerestek választ.

Elsőként **Kürti Éva** beszélt az egyre szélesebb körben hozzáférhető világháló nyújtotta lehetőségekről, az elektronikus adatbázisok használatáról. Mint az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtárközi Kölcsönzési Osztályának vezetője, széles nemzetközi tapasztalatokkal rendelkezik a dokumentumszolgáltatás múltjával és jelenével kapcsolatban. A világban többféle rendszere alakult ki a könyvtárközi forgalomnak. Angliában és Franciaországban nemzeti dokumentumszolgáltató központok működnek, saját állománnyal. Jellemzőjük a gyorsaság és a rugalmasság, ugyanakkor csak igen magas költséggel tudják felépíteni a gyűjteményt. Magyarországon a központi dokumentumközvetítést alkalmazzák. Ebben az esetben központi nyilvántartások segítségével használják az egész ország könyvtári állományát. Így a kérések teljesítése lassúbb, hiszen nem helyben vannak a kölcsönözhető dokumentumok, bekérésük időbe telik. Negatív példa lehetne Olaszország, ahol a könyvtárközi kölcsönzésnek nincs semmiféle kialakult, szabályozott rendszere. A kérések teljesítése nehézkes, esetleges. Napjainkban egészen új lehetőségek tárulnak fel. Nincs feltétlenül szükség központi szolgáltatásra, hiszen egyre több nagy könyvtár rendelkezik saját hálózattal, melyen keresztül adatbázisuk elektronikus úton lekérdezhetővé válik. Az olvasókkal közvetlenül tudják tartani a kapcsolatot, közvetítő nélkül elégitik ki a kéréseket.

Milyen követelményeknek kell megfelelnie egy ilyen célra épített adatbázisnak? Elsősorban tartalmazza minél több dokumentum bibliográfiai leírását és lelőhelyét, legyen könnyen kezelhető és távolról is lekérdezhető. Biztosítania kell az online rendelési lehetőséget és képesnek kell lennie arra, hogy megbízhatóan kezelje a szolgáltatás pénzügyi részét. Kürti Éva a működő könyvtári adatbázisok közül kiemelten és részletesen ismertette az OCLC szolgáltatásait, hiszen ezeket az OSZK is több éve használja a kérések teljesítéséhez. Ez a *transzkontinentális adatbázis* mintegy 40 millió bibliográfiai rekordot foglal magába, kiegészítve 600 millió lelőhelyadattal. Mindenféle hordozót feldolgoztak, beleértve a számítógépes fájlokat is. Alig van olyan dokumentum, ami itt nem található meg. Sajnos, a postaköltség elég magas, és a távolság miatt nehezen tarthatók a határidők, ugyanakkor díjkezelő rendszerük figyelemre méltóan rugalmas.

A *regionális központi katalógusok* egyike a 3 millió címet tartalmazó stockholmi LIBRIS, amely a skandináv országok állományát katalogizálja. Sajnos, itt nem alakítottak ki online rendelési lehetőséget és költségkezelő rendszerük sincs.

A ZDB a német tudományos könyvtárak folyóirat állományából készült *országos szintű adatbázis*, míg a Verbundkatalog a monográfiákat dolgozza fel. A ZDB-ben 900 000 címet dolgoztak fel, 4 millió lelőhellyel. Az adatbázis a német és a külföldi periodikákról egyaránt részletes, pontos leírást tartalmaz. Várhatóan jövőre indul be az online rendelési lehetőség. Keresik a nemzetközi együttműködés lehetőségeit is, így merült fel, hogy az MNB IKB és az NPA adatbázisok is bekerülhetnének ebbe a nivós, széles körben használt katalógusba.

A Verbundkatalog nem teljes, csak az 1966 óta megjelent monográfiákat, gyűjteményes műveket és disszertációkat találjuk meg benne, ezen belül viszont kiterjed mindenféle nyelvre és tudományterületre. Annak ellenére, hogy a katalógus nem egységes, sok a párhuzamosság, az adatok helyenként hibásak, keresésnél jó találati arányokat lehet elérni.

Az előbbihez hasonló a két francia adatbázis, a CCN és a Pancatalogue is, melyeket a felsőoktatási könyvtárak kezelnek. Az előbbi 280 000 periodikát, az utóbbi 2 millió monográfiát ír le. Itt még nincsenek tapasztalataink a rendszer használatáról.

Másik típust képvisel Hollandiában az AGRALIN, amely a Mezőgazdasági Egyetem és a mezőgazdasági kutató intézetek *országos központi szakkatalógusa*, 5400 bibliográfiai rekorddal és lelőhelyekkel. A keresési lehetőségek korlátozottak, de jól kidolgozott rendelési űrlapja van, fizetni pedig hitelkártyával is lehet.

A hannoveri TIB *egy egyetemi könyvtár katalógusa*, 3 millió könyvet, 18 000 periodikát és 1,5 millió mikroformátumot tartalmaz. Ide csak jelszóval, előzetes deposit létesítésével lehet belépni, viszont ezért sokrétű keresési lehetőséget, és jól kialakított online rendelést vehetünk igénybe.

Létezik még szűkebb, az *egy gyűjteményen belül bizonyos dokumentumtípusra korlátozott katalógus* is, mint a francia INIST, amely műszaki és természettudományos időszaki kiadványokat tartalmaz. Ez az adatbázis egyszerű keresési lehetőséggel és rendelési funkcióval rendelkezik, de igen drága a szolgáltatása.

Kürti Éva úgy véli, hogy ez még csak a kezdet, a távoli adatbázisok elérésének lehetősége minden téren megváltoztathatja a könyvtárak nemzetközi kapcsolatait, együttműködésének formáit.

Gazdag Tiborné, az OSZK munkatársa, a Magyar ISSN Nemzeti Központ vezetője az elektronikus időszaki kiadványok nyilvántartásáról számolt be. Mint elmondta, az ISSN rendszer kialakítása, 1972 óta jelentős változásokat élt át. Ez egyenes következménye volt a dokumentumok tartalmi és formai változásának, az új hordozók megjelenésének. A párizsi székhelyű ISSN Nemzetközi Központ fontos feladatának tartja az egységes, megbízható adatbázis kialakítását és karbantartását. A Központ több éve foglalkozik a folyóiratok kiadváltozásainak regisztrálásával az elektronikus hordozón is megjelenő periodikák kezelésével. Ebben az esetben külön ISSN szám alatt tartják nyilván mind az eredeti dokumentumot, mind annak számítógéppel olvasható változatát. Érdekes probléma merült fel ezzel kapcsolatban Amerikában, ahol a mágneses hordozón ki-

adott változat többféle formátumban is megjelent. Ilyen esetekben ezek a formátumok egy hordozótípuson belül nem kaptak külön ISSN számokat. Ezek a változások megkövetelték az ISSN számozást szabályozó nemzetközi szabvány, az *ISO 3297* felülvizsgálatát, a revidiált változat rövidesen megjelenik.

Minden ISSN Nemzeti Központnak el kell készítenie a hazai időszaki kiadványok leírását, és a USMARC-on alapuló csereformátumban elküldeni a nemzetközi adatbázisba. Két új mezőt is bevezettek: a 008-as bővült egy *k* almezővel a hordozó megjelölésére, és a 776-osban lehet jelezni a kiadásváltozatok közti kapcsolatot. A módosított formátumok kezelésére és fogadására minden központnak fel kell készülnie. Az új rekordszerkezetre történő átállítás a Magyar Nemzeti Központnak mindössze 8 rekord módosítását jelentette, míg másutt esetleg több száz rekordot is érintett a változtatás. Utóbbi esetben a párizsi központ rugalmasan járt el: a teljes rekordok helyett gépi listákat is elfogadott a megváltozott adatokról. A mintegy 800 000 rekordot kezelő adatbázisban az átállítás nem volt egészen zökkenőmentes. Ha a főcím egyedi, és nem tartalmazza a hordozó megnevezését, akkor a felhasználó nem kap egyértelmű információt arról, hogy az adott dokumentum nem nyomtatásban jelent meg. Egyszerűbb a helyzet, ha egy kiadvány többféle hordozón, de azonos címmel jelenik meg. Ilyenkor a kulcs cím kialakításánál megkülönböztető információként a hordozó megjelölését lehet használni. Az ilyen típusú kulcs cím-kialakítás nem jelent változást az eddigi alapelvekhez képest, viszont megváltoztak a címfelvétel forrásai. Az erre vonatkozó szabványt 1988-ban adták ki, így még nem tartalmazhatta az elektronikus dokumentumok leírására vonatkozó eljárásokat. A Nemzeti Központok képviselői évenként összeülnek, hogy az újonnan felvetődő kérdésekben egységes álláspontot alakítsanak ki. Egyeztetéseik eredménye bekerül a rendszer kézikönyvébe is.

Komoly gondot jelentett a fizikai hordozón megjelenő elektronikus kiadványoknál a címleíráshoz alkalmazott forrás meghatározása. Végül az a döntés született, hogy ezen kiadványok leírásához a számítógéppel megjeleníthető, a kiadvány tartalmával együtt megjelenő források szolgáljanak alapul. A többi forráson megjelenő eltérő cím címváltozatként vehető fel. Külön nehézséget jelent a kizárólag a világhálón megjelenő, online kiadványok leírása, hiszen sok esetben nagyon kevés forrás áll rendelkezésre. Ritka, ha impresszumot vagy ISSN számot találunk a kiadványon, sokszor a nyomtatott dokumentum ISSN-je kerül az elektronikus változatra is.

Gazdagné összefoglalójában elmondta, hogy mind a párizsi központ, mind a nemzeti ISSN központok sok erőfeszítést tesznek az ISSN adatbázis folyamatos karbantartására, és a változó igényekhez való igazítására. Ez a feladata a Magyar ISSN Nemzeti Központnak is. Az időszaki kiadványok feldolgozása a MNB IKB szerkesztőségével összehangoltan történik. Minimális műszaki feltételek mellett, kevés emberrel végzik ezt a munkát, így a lemaradást csak nehezen tudják behozni, de mindent megtesznek, hogy a hátralékot fokozatosan csökkentse.

Moldován István (ld. cikkét a 3K januári számában) a Magyar Elektronikus Könyvtár képviseletében ismertette a magyar elektronikus folyóiratok feldolgozására indult kezdeményezést. A MEK adatbázisában jelenleg kb. 200 címet regisztrálnak. A korábbi előadásokhoz hasonlóan, Moldován István is beszélt az új dokumentumtípus megjelenéséből adódó új feladatokról. Elsődleges és má-

sodlagos elektronikus kiadást különböztetünk meg aszerint, hogy van-e az adott kiadványnak nyomtatott formája is. Felmerül a kérdés, hogy eltér-e az elektronikus változat az eredetitől, vagy azonos tartalommal jelennek meg? Egyáltalán hol kezdődik egy elektronikus folyóirat? Mi a helyzet akkor, ha a hálón az anyag egy részét naponta változtatják, míg a többi változatlan marad? Mikortól tekintjük új számnak? Hogyan határozható meg a periodicitás? Ezen periodikák szerkesztettsége is sok esetben eltér a hagyományostól. Arra is van példa, hogy a világhálón megjelenő változat messze túlmegy a nyomtatott verzióén, újabb témákkal, szolgáltatásokkal bővül. Míg a nyomtatott állapot végleges, mindig elérhető, addig az online kiadásra mindez nem mondható el. A lelőhely gyakran változik, sok esetben nyomtalanul eltűnik egyik-másik kiadvány. A bejelentések esetlegességén is változtatni kell.

A felvetett problémákból, kérdésekből látszik, hogy az *elektronikus könyvtárosság* számos új feladatot jelent. A MEK munkatársai 1994 óta foglalkoznak ezen kiadványok gyűjtésével, feltárásával, szolgáltatásával, és a munka során értékes tapasztalatokat gyűjtöttek.

Látható, hogy jó néhány feladat vár megoldásra. Egyik a regisztráció megszervezése, ennek érdekében fel kell venni a kapcsolatot a kiadókkal. Az OSZK IKB adatbázisa már tett kísérletet az elektronikus verziók leírására. Mivel ez online is elérhető szolgáltatás, itt meg lehetne oldani a hálózaton is hozzáférhető dokumentumok közvetlen elérését. Így készülhetne egy szabványos, távolról is lekérdezhető adatbázis. A KLTE MARC alapú könyvtári rendszere is példa arra, hogy mindez megoldható.

Moldován István beszámolt a Neumann-házzal közösen beadott pályázatukról is, amelynek keretében a MARC formátumú adatbázis készülne a magyar elektronikus folyóiratokról.

A regisztráció mellett a másik fontos probléma az elektronikus dokumentumok megőrzésének kérdése. A kizárólag az Interneten megjelenő anyagok egy része megsemmisül, mert csak átmenetileg őrzik mágneses hordozókon, aztán ahogy frissítik az oldalakat, az aktualitásukat vesztett dokumentumokat egyszerűen letörlik, így azok végérvényesen elvesznek. Esetenként a kiadó szűnik meg, vagy abbamarad a hálózati szolgáltatás. Nem mindig gondoskodnak egy archivált változat megtartásáról. A kiadóktól kell begyűjteni a forrásokat, és megoldást kell találni azok hosszútávú tárolását. Fontos feladat a bibliográfiai analitikus feltárás. Sok esetben nem létezik a dokumentumnak nyomtatott formája, az elektronikus változat meg a fent említett okokból később nehezen, vagy egyáltalán nem visszakereshető. Ez egy sürgősen megoldandó feladat, itt számíthatunk a Neumann-ház segítségére is.

Az előadáshoz többen is hozzászóltak. A megjegyzésekből és a kérdésekből kiderült, hogy mindannyian látjuk a gondokat és fontosnak tartjuk, hogy mielőbb megtaláljuk a lehetséges megoldásokat, kidolgozzuk az elektronikus folyóiratok leírásának szabványát.

A konferencia záró előadásában **Tószegi Zsuzsanna** ügyvezető igazgató mutatta be a közelmúltban megalakult Neumann János Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaságot (ld. a vele készült interjút a 3K januári számában). Az előzményekről szólva elmondta, hogy a 2000-ben nyíló Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár megalapításának gondolata Magyar Bálint művelődési és közoktatási minisztertől származik, ő hívott életre az új kulturális intézmény koncepciójának kidolgozására egy munkabizottságot, amelynek az irányításával Tószegi Zsuzsát bízta meg. Szakértők bevonásával kezdődött meg a munka, amelyet tárcaközi egyeztetések követtek. A munkabizottság végül arra a megállapításra jutott, hogy az ezredfordulón igazán úgy lesz érdemes megnyitni a Digitális Könyvtár épületét a látogatók előtt, ha a „virtuális könyvespolcok” már tartalommal lesznek feltöltve. Ezt a hatalmas munkát már most meg kell kezdeni. A feladatok koordinálására, irányítására és a digitalizálás megszervezésére az MKM megalapította a Neumann János Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaságot, amely a leendő intézmény teljes körű elődje. Az igazgatói állás betöltésére pályázatot írtak ki, melyet Tószegi Zsuzsa nyert el.

A közhasznú társaság november elseje óta működik. Megalakulása vegyes fogadtatásra talált, sokan az Országos Széchényi Könyvtár konkurenciájaként emlegetik. Tószegi Zsuzsa hangsúlyozta, hogy erről szó sincs, nem akarnak nemzeti könyvtári feladatokat átvenni az OSZK-tól, és szoros együttműködésre törekcsenek minden könyvtárral, számítanak támogatásukra, segítségükre, amelyért cserébe számos kedvezményes szolgáltatást nyújtanak majd.

A leendő intézményben több száz számítógépen keresztül lehet majd elérni a hálózaton lévő, illetve a helyben gyűjtött elektronikus dokumentumokat. Színházterem, kiállító helyiségek, konferenciatermek is lesznek az új épületben, ahol teret biztosítanak az új technikák fejlesztésének, a közös tudományos és művészeti alkotómunkának is. A közhasznú társaság nonprofit szervezetként, jelentősebb költségvetési támogatás nélkül működik. A gazdálkodást a Felügyelő Bizottság ellenőrzi, a stratégiai kérdéseket, a fejlesztési elképzeléseket a Tanácsadó Testület véleményezi. A működéshez szükséges pénzt elsősorban pályázati forrásokból, és az ún. programfinanszírozó keretektől, illetve szponzori támogatás-

ből kell előteremteniük. Háttértevékenységként a magyar CD-ROM-termés szín-javát forgalmazzák.

A nemzeti kultúrkinés digitalizálása több szempontból is fontos feladat: ezáltal egyrészt lehetővé válik a nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető dokumentumok elektronikus változatának széleskörű szolgáltatása, másrészt jobban lehet védeni az értékes állományokat. Mint az a kérdésekből is látszott, a könyvtárak igénylik a Neumann-ház segítségét a digitalizálás megszervezésében, koordinálásában, az eljárások szabványosításában. Jelenleg is több helyen, többféle módon folyik a digitalizálási tevékenység, és fontos volna ezek összehangolása, a tervek egyeztetése, a legértékesebb források felkutatása, a feladatok és az eszközök észszerű megosztása. Feltétlenül alkalmazni kell a nemzetközi szabványokat és különösen nagy figyelmet kell fordítani a szerzői jogok védelmére. Mindemellett a legszélesebb felhasználói rétegek magas színvonalú kiszolgálására alkalmas adatbázist kell építeni, amelyhez a legjobb minőségű eszközöket és alapanyagokat kell használni, az adatok megbízhatóságát pedig többszörös ellenőrzéssel kell biztosítani. A Neumann Kht. a feladatok megvalósításában feltétlenül számít a könyvtáros társadalom segítségére, együttműködésére, mert jó és nemzetközi szinten is büszkén vállalható eredmény csak közös munkával érhető el.

Bánkeszi Katalin

Közlemény

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Közgyűteményei és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete fájjalja, hogy a két szervezet együttműködésében zavart okozó vita bontakozott ki a „könyvtári törvény” szakmai előkészítésének során. A vita, nevezetesen, hogy egy, a közgyűteményi és közművelődési szakmákat átfogó törvény vagy több szaktörvény készüljön, egy pontatlan megfogalmazás félreértéséből született. Kiderült, hogy nem a KKDSZ elnöke tett javaslatot az összevont törvény előterjesztésére. A törvény vitájának során mindenki számára világossá vált a kormányzati szándék az átfogó törvény megalkotására, a törvény Parlament általi elfogadásával pedig a kérdés amúgy is lekerült a napirendről.

A Közgyűteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének és a Magyar Könyvtárosok Egyesületének közös az a törekvése, hogy oly módon erősítsük szervezeteink munkáját, kapcsolattartását, amely lehetővé teszi a vitás kérdéseknek a megfelelő fórumokon való megtárgyalását. Természetesen a különböző kérdések kapcsán kialakuló véleménykülönbségek nem befolyásolhatják szervezeteink korrekt kapcsolattartását.

Szándékaink szerint a törvény megalkotása utáni közös feladatainkra kell összpontosítani erőfeszítéseinket, az MKE és a KKDSZ ehhez kíván tagjainak és a döntéshozó testületeinek segítségét nyújtani.

Budapest, 1998. január 20-án

Vajda Erik
az MKE elnöke

Vadász János
a KKDSZ elnöke

A kortárs gyermek- és ifjúsági irodalom és olvasói

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Gyermekkönyvtáros szekciója kérésére gyermekkönyvtárosként a mindennapok alapján próbáltam végiggondolni a mai magyar gyermek- és ifjúsági irodalom jelenlétét a könyvtárban – és viszonyát az olvasókhöz. Szívesen számolnék be az ifjúsági szépirodalom bőséges választékáról, a színvonalas olvasnivalók soha nem tapasztalt keresettségéről. Ehelyett borúlátó gondolataimat tudom csak megosztani az érdeklődőkkel.

Érzéki csalódás áldozata lehet, aki körülnéz az ifjúsági könyvpiacon. Félő, hogy nem látja a fáktól az erdőt. A színes, vonzó küllemű, nyomdászati műremeknek beillő kötetek sokasága láttán azt sejtethi, mintha újra virágzásnak indult volna a gyermekeknek szóló szépirodalom. Közelebről megnézve, mit rejtenek a káprázatos borítók? Látnunk kell, hogy a kapható kiadványok döntő többsége praktikus ismeretek tára, s ha netán verseket, ifjúsági regényeket is találunk köztük, szinte törvényszerű, hogy külföldi szerzők alkotásához, vagy 20-30 éve s még régebben írt hazai remekművek utánnomásaihoz van szerencsénk. Hogy ez mennyire igaz, azt azok, akik a könyvtárak állománygyarapításában részt vesznek, vagy csak érdeklődőként betérnek egy könyvesboltba, igazolhatják.

A hetvenes, de még a nyolcvanas évek könyvkiadását is dinamikus fejlődés, sokrétűség, művészi gazdagodás, a modern magyar gyermekpróza jellemzi, de az utóbbi 10 évben nemcsak a megtorpanásnak, hanem a szépirodalom tévesztésének vagyunk tanúi. Pár évvel ezelőtt a Körmendi Vándorgyűlésen a történelmi tárgyú könyvek és azok olvasása kapcsán a történelmi regényt mint műfajt szinte eltemettük. Most viszont az ifjúsági szépirodalom egészét kell féltenünk. Amíg a hetvenes években az ifjúsági szépirodalom fénykorát éltük és keseregtünk azon, hogy hiányzik a korosztálynak készült ismeretterjesztő könyv – mára megfordult a helyzet. Megjelentek a sok-sok színes képpel, ábrával illusztrált, friss információkat közlő, színvonalas – elsősorban idegenből fordított „tudományos” munkák. Ezzel szinte egy időben az ifjúsági szépirodalom visszavonulót fúj. A könyvpiac alig kínál valódi olvasnivalót a kiskamaszoknak. Gyönyörű küllemű mesékönyvek, számtalan képes kiadvány ugyan kelleti magát, de az igazi irodalom hiányzik. A Walt Disney kiadványok mellett megjelent a klasszikus gyermekirodalom zanzásítva – látványos – édeskés illusztrált kiadványokban. A gyermeki fantáziát megbénító „grafikus könyvek” a kiadók egyértelmű haszonszerzésre való törekvését bizonyítják.

Erre a találkozásra készülve megnéztem, hogyan is alakult könyvtárunk gyűjteménye az utóbbi években. Milyen minőségi és strukturális változásokon ment át, milyen képet mutat most? Állományalakítási gyakorlatunkban mindig vezérelv volt, hogy gazdag, sokrétű gyűjtemény álljon az olvasók rendelkezésére. Ma is ennek megfelelően a teljes könyvkínálatból vásárolunk különösebb megkötés nélkül. Bár az igaz, hogy a sokrétűségnek, a választék bőségének ára a példányszám csökkenése.

1980-ban a gyermekkönyvtár állományának	51,9%-a,
90-ben	44,6%-a,
96-ban	41,9%-a szépirodalom.

Talán ez a szám beszédesebb, ha melléállítjuk a gyarapodást is.

1980-ban a beszerzett könyvek	50%-a,
90-ben	50%-a,
96-ban és 97-ben már csak	35%-a szépirodalom, a könyvpiaci kínálat függvényeként.

A gyűjteményen belül a szépirodalom arányának csökkenéséhez még az a tudatos állományapasztás is hozzájárult, amelyet 1990-ben a számítógépes kölcsönzésre való áttéréskor és a könyvtár belső rendjének átalakításakor végeztünk. A 70-es évek sok példányos beszerzései, a nem, vagy csak ritkán keresett könyvek mellett a kisebb példányban beszerzett új könyvek szinte elvesztek. Úgy ítéltük meg, ha ezt kivonjuk, sokkal korszerűbb, frissebb, dinamikusabb gyűjteménnyel állhatunk az olvasók elé.

Bár tudatában voltunk annak, hogy a kivonás elsősorban a szépirodalmi állományrészt érinti, mégis a kivonandó könyvek száma megdöbbentő volt.

Szembesültünk a ténnyel, hogy szinte eltűnt a gyermekirodalom a polcról. Ezt ellensúlyozandó a könyvtár belső rendjének átalakításakor ez az állományrész kapta a leghangsúlyosabb helyet, került a központba.

1994-ben a szombathelyi tanárképző könyvtárszakos hallgatóinak segítségével a megye három településén reprezentatív vizsgálatot végeztünk a 10–14 évesek könyv- és könyvtárhasználati szokásairól. Szeretném ebből idézni a mit és hogyan olvasnak a gyerekek kérdésre adott válaszok sommázatát. Az ún. szépirodalom olvasása a kötelező és ajánlott olvasmányok körében mozog. Ezen kívül alig választanak igazi irodalmi értéket képviselő olvasnivalót a gyerekek. Nagyon keresettek az illusztrált ismeretterjesztő kiadványok, elsősorban a természettudománnyal, a történelemmel foglalkozók. Közkedveltek a fantáziát mozgató, játszós olvasmányok, a könnyű, nyugati szerelmesregények, a harcos, fantasztikus történetek. Méltatlanul háttérbe szorultak a gyermektörténetek, romantikus regények, mondás- és meséskönyvek.

Hiányzik a mai magyar gyermekirodalom. Csak elvétve kerül szóba Lázár, Csukás, Janikovszky, Nagy Katalin egy-egy könyvének címe. Nem érdektelen megnézni azt sem, hogy hogyan olvasnak a gyerekek. Tapasztalataink szerint sok a felszínes olvasó, a praktikus, csak bizonyos részleteket ismerni akaró. A szépirodalmi műveket általában azzal a szándékkal veszik kézbe, hogy végigolvassák azokat, de az ismeretterjesztőknél már bátran vállalják, hogy csak a számukra éppen fontos részt olvassák el.

Az olvasmányszerkezet változását nyomon követhetjük, ha megnézzük azt, hogy mit kölcsönzött a könyvtárból.

1980-ban a vizsgált könyvtárakból kölcsönzött könyvek	72,5%-a,
90-ben	66,0%-a,
96-ban pedig már csak	53%-a szépirodalom.

Egy 1993-ban végzett, a tájékoztató munkára irányuló vizsgálódásunk bizonyította, hogy nem a humán tárgyak függnek össze leginkább az olvasással. A

természettudományos tárgyak oktatói intenzívebben ösztönzik a gyerekeket erre. Világosan látszik, hogy a világ dolgaira nagyon nyitottak, érdeklődőek. A kor szelleme és a tananyag követelménye mellett a könyvkiadás is befolyásolja ezt a tényt. A nem olvasás kapcsán beszélhetnénk az olvasás és a médiák viszonyáról is. Tudomásul kell vennünk azt a tényt, hogy a gyermekkultúra „médiacentralizálódik”.

Sok csatornán jut el a tudás, vagy a nem-tudás a gyerekekhez. A fogalmi gondolkodás alulfejlettsége, az érzelmi fejlődés elmaradása, a fantáziátlanláság lehetnek a velejárói, ha behódolunk a képernyőnek és nem tudjuk az összhangot megteremteni. Az olvasási kultúra átfogalmazódik, az olvasás kiegészül a képernyővel, de továbbra is alapfeltétele marad a kulturális javakhoz való hozzáférésnek. Az irodalmi alkotásoknak mással nem pótolható érzelmi, értelmi, mentálhigiénés funkciója van.

A gyermekirodalom klasszikusaiként emlegetett könyvek többedik kiadása, 1-1 elsőkönyves, leginkább saját kiadású verseskönyvek, leporellók, a századelő édeskés történetei, amiről kicsit lefújták a port és a töméntelen amerikai, sajátos életformát bemutató könnyű irodalom, a sok veszélyt, buktatót sejtető játszó irodalom, amely avatatlan vezető híján csak az indulatokat és nem a fantáziát szabadítja el – a választék.

Pedig a követendő példára, normára a gyerek problémáinak, életkori gondjainak megoldását megkönnyítő olvasmányokra ebben az érzelemszegény, elanyagiasodott világban igen nagy szükség van. „Az irodalom olyan varázskör, melyben a gyermek, a fiatal saját belső világának valamely összetevőjét ismerheti fel, s megtalálja az utat, melyet a felnőtté, érett személyiséggé váláskor be kell járnia.” (Bettelheim)

Járai Andrásné

A magyar műszaki nyelv az információs társadalom idején*

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy egyedüli mérnökként lehetőséget kaptam a Himnusz születésének 175. évfordulóján rendezett megemlékezésen egy rövid előadás megtartására. Az a tény, hogy mérnök is szerepel egy ilyen fontos rendezvényen, feltehetően az informatika térhódításával és a nyelvre gyakorolt hatásával függ össze. Ennek megfelelően választottam előadásom címét is.

A magyar műszaki nyelv kialakulása gyakorlatilag a Himnusz születésével esett egybe. A teremben nagy számban lévő történészek, bölcsészek nálam lényegesen jobban ismerik annak a kornak, a reformkornak a sajátosságait. Mérnöki szemmel nézve a korszak jellegzetessége az ipari forradalom kiteljesülése volt. A szövőgép, a gőzgép, a mozdony jellegzetes termékei az említett kornak. Az ipari

* Elhangzott a Himnusz születésének 175. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen az OSZK-ban. (Az emlékülést az OSZK, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Magyar Olvasástársaság, az Anyanyelv-ápolók Országos Szövetsége és a Garabonciás Szövetség közösen szervezte.)

forradalom viszonylag hamar érezte hatását Magyarországon is. Az országban is megjelentek az említett termékek. Ekkor szabályozták a Tiszát, építették az első vasútvonalakat, s ekkor zajlott az ország első katonai térképészeti felmérése is.

Szerencsés véletlen – vagy talán nem is véletlen –, hogy az iparosodás egybeesett a nemzeti nyelv térhódítása iránti igénnyel. A műszaki nyelv viszonylag hamar kialakult. Érdemes figyelembe venni a kialakulás néhány sajátosságát.

Elsőként említem, hogy a műszaki nyelv szorosan kötődött az országokban folyó ipari, közlekedési tevékenységhez. Ebben az időszakban mind az ipart, mind az infrastruktúrát világszerte a nemzeti jelleg jellemezte. Ez a tevékenység csak áttételesen kapcsolódott a külföldhöz.

A következő sajátosság volt a műszaki nyelvet használók viszonylag szűk köre. A nyelvet elsősorban a mérnökök, a szakmunkások, az iparosok használták. A műszaki kifejezések jelentős hányada feltehetően ismeretlen volt például az iskolázottak zöme előtt is.

A magyar műszaki nyelv kialakulására igen jelentős hatást gyakorolt a német műszaki nyelv. Saját szakterületemen biztos vagyok abban, hogy szakszavaink jelentős hányada tükörfordításnak tekinthető. Feltehetően nincs ez másként egyéb területen sem. A jelentős német befolyás lényegében a számítógépek elterjedéséig kimutatható volt.

Újabb sajátosságnak tekinthetjük, hogy a műszaki nyelv kialakításában jelentős szerepet játszó szakemberek kötelességüknek érezték a magyar szakmai nyelv létrehozását és ápolását. A múlt század második felében írták meg az első magyar műszaki szakkönyveket is. Ekkor jelentek meg az első szakfolyóiratok.

Az ipari forradalom korszakának jellemzője volt, hogy a termékek, az eljárások s ennek megfelelően a szaknyelv is csak lassan változott.

Mi, mai mérnökök hálásak lehetünk a nagy elődöknek, hogy kialakították a magyar műszaki nyelvet, megírták az első magyar nyelvű szakkönyveket, útjukra bocsátották az első – részben még ma is létező – szakmai folyóiratokat.

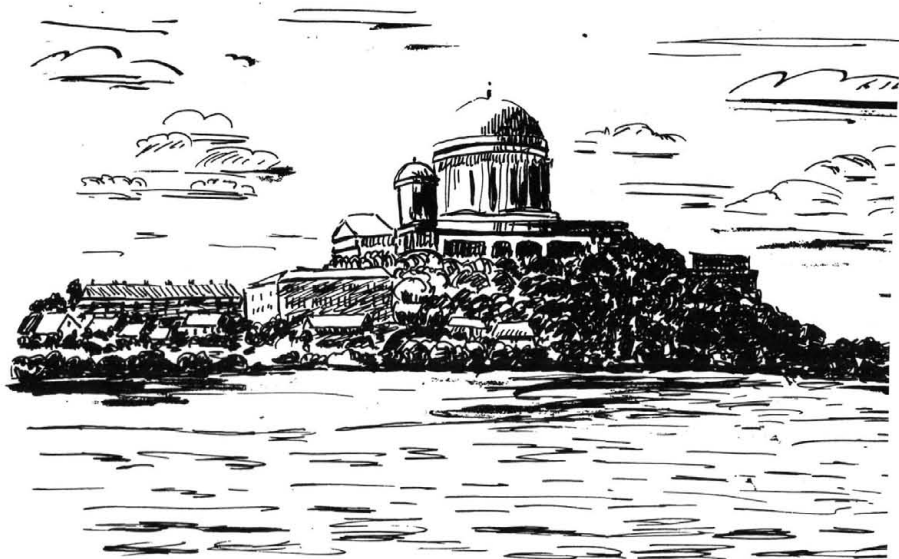
S most térjünk át a mára. Nemrégiben lektoráltam egy magyar nyelvű jegyzetet, s ott olvastam a következő mondatot:

NEAR TELEP PATAK LINE

A jelenlévőket nem untatom ennek a rettenetes öszvérnek a részletes megmagyarázásával. A szerző mérnök, viszonylag szépen beszél magyarul. Célja az volt, hogy kisszámú hallgatóját megismertesse egy olyan sajátos szoftver használatával, amely szoftvernek – éppen a kisszámú felhasználó miatt – nem készült el a magyar változata. Hasonló példákat feltehetően mások is tudnának bemutatni. A példában, mint csepp a tengerben, jól tükröződik a műszaki szaknyelv jelenlegi helyzete.

Érdemes összevetni a mai helyzetet a reformkorral. Vizsgáljuk meg napjainkban a mérnöki tevékenység néhány jellemzőjét, s tekintsük át azok hatását a műszaki nyelvre.

Első jellemzőként a tevékenység globalizációját említem. Mind a termékek előállításakor, mind az infrastrukturális hálózatok (például közlekedés) kialakításakor megszűnik az egyetlen országhoz kötődés. Ez a tényező azt eredményezi, hogy a mérnökök anyanyelvük mellett kénytelenek mindennapi tevékenységük során más nyelvet is használni. Előfordulhatnak olyan feladatok, amelyek megoldásakor csak idegen nyelven tárgyalnak, írnak, idegen feliratú ábrákat készítenek.

A második jellemző – amely inkább az informatikához kötődik – az ismeretek demokratizálódása. Amíg korábban a műszaki nyelvet csupán a mérnöki tevékenységhez szorosan kapcsolódó területeken használták, addig ma teljesen természetes, hogy a médiáktól az irodákig előfordulnak műszaki fogalmak (például: szkener, frekvencia, printer). A változást jól tükrözi, hogy az eredetileg angol szavaknak mára elfogadott a magyar írásmódja.

Következő jellemzőként említem, hogy az új műszaki fogalmak jelentős hányada az angol (helyesebben az amerikai angol) nyelv alapján jut el hozzánk. Ez a mind Magyarországon, mind világszerte az angol kifejezések tömeges térhódítását eredményezi. Ez a tendencia nemcsak a műszaki területet jellemzi.

A jelenlegi korszak sajátossága az is, hogy a természet- és a műszaki tudományok nemzetközi nyelve az angol lett. Ennek eredményeként a tudománnyal, műszaki fejlesztéssel foglalkozó szakemberek új eredményeiket – érthető módon – angolul publikálják. Ennek következtében a magyar nyelvű publikációk szerepe megváltozik, fő – s nem lebecsülendő – feladatuk az új szakmai ismeretek hazai elterjesztése.

Utolsó jellemzőként a gyors technikai fejlődésre utalok. A nyelvészettel nem foglalkozó amatorként úgy érzem, hogy a nyelvek a technika fejlődésénél csak lassúbb fejlődésre képesek. Ez pedig állandósítja a szakadékot a beszélt nyelv és a technika állapota között. (Ez a szakadék az egyik oka az angol szavak térhódításának.)

A felvázolt – sok szempontból szubjektív – helyzetértékelés után röviden összefoglalom a magyar műszaki nyelv jövőjével kapcsolatos néhány elgondolást.

Kiindulópontnak tekintem, hogy magyar műszaki nyelvre szükség van, s még sokáig szükség is lesz. Az önálló műszaki nyelv léte előfeltétele az ország kultu-

rális és megítélésem szerint gazdasági függetlenségének. Az önálló szaknyelv létezéséhez hozzátartoznak a magyar nyelvű szak- és tankönyvek, a szakmai folyóiratok, a szoftverek magyar változatai, a magyar feliratokkal ellátott termékek, és így tovább.

Az önálló műszaki nyelv szükségességéből kiindulva következő megállapítom az, hogy az önálló műszaki nyelv megtartása nem könnyű s nem olcsó feladat. Ismereteim szerint eddig nem végeztek olyan számításokat, amelyek a lehetséges költségek becslését szolgálták volna. Konkrét számok ismerete nélkül is érzékelhető, hogy a magyar műszaki nyelv megőrzése nem hagyható csupán a piaci mechanizmusokra. Valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy azokon a területeken, ahol sok szakember tevékenykedik, s amelyek nemcsak a műszaki szakembereket érdeklik, viszonylag könnyű feladat a magyar műszaki nyelv megőrzése és folytonos fejlesztése. Ezzel szemben a kevés szakembert foglalkoztató, elszigetelt területek komoly nehézségeknek néznek elébe. Az első csoportra példaként a műszaki informatikát, a másodikra pedig a kohászatot említem.

Nem veszem a bátorságot ahhoz, hogy általános megoldást javasoljak a magyar műszaki nyelv problémáinak megoldására. Ennek ellenére néhány – közel sem azonos fontosságú kérdésre kitérek.

Kezdem a szakkönyvek és tankönyvek kiadásával. A könyvek relatív fontossága megítélésem szerint növekedni fog. Már ma is az a helyzet, hogy a szakkönyvek kiadása csak megfelelő támogatással lehetséges. Ezen a területen fontosnak érzem – a példányszámok növelése érdekében – az országon belüli jobb koordinációt. Feltehetően nem tartható fenn sokáig az a helyzet, hogy ugyanazon témából különböző egyetemeken, főiskolákon egyidejűleg kis példányszámú könyveket, jegyzeteket adnak ki. Az elkerülhetetlen állami támogatásnak ilyen irányban is hatnia kell. Három, a könyvekkel kapcsolatos észrevételem a következő:

- kisebb példányszámok esetén elképzelhető, hogy a könyv csak számítógépes adathordozón kerüljön terjesztésre;
- a könyvekben – főleg az informatikához kapcsolódó területeken – indokolt a megfelelő angol kifejezések közlése is;
- a könyveket célszerű úgy összeállítani, hogy távoktatás jellegű képzés és tanulás alapjául is szolgálhassanak.

A szakmai folyóiratok hagyományos formáit tekintve nagyobb és kedvezőtlenebb változásokra számítok, mint a könyvek esetén. Már ma is érzékelhető, hogy az elsősorban tudományos jellegű folyóiratok száma csökken. Ez a csökkenés feltehetően folytatódni fog. Személy szerint már annak is örülnék, ha szakterületenként legalább egy-egy folyóirat megmaradna. Elképzelhetőnek tartom, hogy a kevesebb olvasóval rendelkező szakterületek egymással összefogva adjanak ki szakmai lapokat.

A műszaki nyelv szempontjából is nagy kihívást jelent a különböző jellegű hálózatok elterjedése. Ezen a területen alig merek jóslásokba bocsátkozni. Az az érzésem azonban, hogy a magyar műszaki nyelv fennmaradásához szükséges a hálózatokon való folyamatos jelenlét. Bízom abban, hogy a fiatal szakembergeneráció tud élni ezzel a lehetőséggel.

Térjünk vissza röviden az előadás elején bemutatott elrettentő példához, s azon keresztül a szoftverek magyar változatainak a kérdéséhez. Azt hiszem, hogy

a szoftver piac alapvetően piac, ahol igen nehezen képzelhető el külső – nem piaci jellegű – beavatkozás. Ebből következik, hogy a viszonylag kis példányszámú szoftverek magyar változatának elkészítése nem várható. S ezzel egy igen nehéz problémához érkeztünk. Mi a jobb: a tiszta angol szöveg használata, vagy az együttélés a bemutatott lehetetlen, öszvér megoldásokkal? Talán helyesebb lenne a „mi a kevésbé rossz” kérdés feltétele, de erre is igen nehéz választ adni.

A most leírt kérdés már csatlakozik az utolsó, tételes felsorolt témához. Ez a téma a magyar szövegben felhasznált idegen kifejezések száma. Emlékszem: a 60-as évek elején, első dolgozataim megjelenése idején a Geodézia és Kartográfia szaklap nagy tudású főszerkesztője, dr. Regőczy Emil a szakmai tartalommal azonos módon vizsgálta a nyelvi helyességet, a szabatos fogalmazást. Az előforduló idegen szavakat könyörtelenül kiirtotta. Ma megjelent írásokat olvasva érezhető a hozzá hasonló szerkesztők, lektorok hiánya. Divattá vagy legalább szokássá vált az idegen, mindenek előtt angol kifejezések használata még akkor is, ha megfelelő magyar kifejezéssel már rendelkezünk. Az ilyen szövegek olvasásakor tanárként mindig lelkiismeretfurdalást érek. Lehet, hogy előadásomban a magyar műszaki nyelv állapotáról festett kép néha kissé sötétnek tűnt. A számos leírt gond ellenére sem vagyok azonban borúlátó. Hiszem azt, hogy a magyar nyelv szerves részeként műszaki nyelvünk is élni és fejlődni fog.

Detrekői Ákos

Kedves Olvasóink, Kollégáink, Előfizetőink!

A 3K szerkesztőbizottsága és szerkesztősége több ízben is javasolta Önöknek, hogy véleményeiket, javaslataikat, ellenérzéseiket (stb.) fogalmazzák meg a 3K-ról. Akadtak is, elvértve, akik tollat ragadtak. De nyilvánvaló, hogy így csak kevés és szórt információhoz juthatunk. Ezúttal egy másféle tesztelést, lapunk egy másféle megméréttetését javasolnánk. Kérjük, írják vagy telefonálják meg nekünk, kinek mely cikke tetszett legjobban az 1997-es évfolyamból, illetve kinek mely cikke volt a leginkább kedvük ellen való. Két névre és két hozzátartozó címre lennének kíváncsiak. Persze tudjuk, hogy ez is plusz munka, fáradság és költség (egy levelező lap megírása, a telefonkagyló felvétele). De talán érdekes lesz az Önök számára is az eredmény. Nekünk mindenképp elemezni való anyagot nyújtana a sok-sok szavazat, következtetések levonását és a lap színvonalának javítását eredményezhetné. Hogy valamiképp megédesítsük a szavazás munkáját, felajánljuk: azok, akik legelőször küldték be a végülis győztesnek bizonyuló legjobb, ill. legrosszabb szerző-cím szavazatot, hárman-hárman, 1999-ben ingyen kapják a 3K-t.

Talán megéri.

Eredményt áprilisi számunkban közlünk. Ebből értelemszerűen következik, hogy *a szavazatokra 1998 március idusáig számítunk!*

Várjuk véleményüket és köszönjük munkájukat!

a 3K szerkesztősége